

MANISA'DA HAFSA SULTAN HÂNKAHI

Hânkah sözcüğü, Farsça dervişlerin evi ve tekke anlamlarına gelen hân-gâh bileşik isminden Arapçaya alınmış ve dergâh, tekke, zaviye anlamında kullanılmış bir sözcüktür.

Tekkeler herhangi bir tarikata mensup dervişler topluluğunun sürekli olarak ikamet etmelerine mahsus binalardır. Bunların büyüklerine dergâh, küçüklerine tekke, daha küçüklerine zaviye denir. Tekkelerde dervişlerin ikametine mahsus birçok oda bulunur ki bunlara hücre denir. Tekkelerin de câmiler gibi birer avluları vardır. Avlunun etrafında önleri revaklı veya dehlizli derviş odaları mevcuttur. Dervişler bu odalarda ayrı ayrı veya birkaçı bir arada olmak üzere oturur ve yatarlar.

Zaviyeler küçük olduğundan yatıp kalkacak yerleri yoktur. Bu nedenle dervişler zaviyelerde ikamet etmezler.

Hafsa Sultan Külliyesine ait H. 929 (M. 1523) tarihli orijinal vakfiyenin bazı yerlerinde zaviye, bazı yerlerinde hânkah olarak kayıtlı binasının görevlilerinden söz edilirken «Hânkah-ı Sûfiyye denilen zaviyede ehl-i sünnet ve'l-cemaattan on dervişle bunların başında irşâd edici bir şeyhin bulunmasını, bunların zaviyenin on odasında ikamet ederek şeyhleriyle birlikte bütün günlerini evrâd ve ezkâra tâat ve ibadetle geçirmelerini şart kıldı.» denildiğine göre, dervişlerin bu binada ikamet etmeleri şarta bağlanmıştır. Bu duruma göre Hafsa Sultan hânkahının bir zaviye değil tekke olduğu anlaşılacaktır.

Vakfiye hükmüne göre câmî, medrese, imarethane ve sıbyan mektebi ile birlikte inşa edilen bu hânkah binası, önceleri tekke olarak kullanıldığı halde umulur ki görülen lüzum üzerine sonradan medrese haline getirilmiştir. Bu durumda külliyyeye bağlı eski medrese ile bu medreseyi birbirinden ayırmak maksa-

Doç. Dr.
Nihat YÖRÜKOĞLU

diyle eski medreseye İç Medrese, buna da Dış Medrese adı verilmiştir. Hattâ Dış Medresenin tekkeden dönüştürülmesi nedeniyle Tekke Medresesi diye anıldığı da olmuştur. Yoksa bugün dahi birçok kimsenin yanlış olarak bildikleri gibi Hânkah ve Sultan Dış Medrese binaları başka başka binalar değildir. Nitekim M. Nuri Yörükoğlu'nun henüz basılmamış (Manisa'nın Mimari Tarihi) adlı eserinde (Hânkah-ı Sûfiyye) olarak kaydettiği bina ile (Manisa Tarihi) adlı eserinde (Sultan Dış Medresesi) olarak kaydettiği binanın ayrıntılı tariflerinden aynı bina oldukları gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Şu hale göre kuruluşundan bu yana hânkah binasında görülen hizmetler de iki devre arz etmektedir. Bunlardan birinci devre tekke olarak kullanıldığı devre olup, hangi tarihe kadar devam ettiği mâlûmumuz değildir. İkinci devre ise, medrese olarak çalıştığı devre olup, medreselerin kaldırıldığı tarihe kadar sürmüştür.

Kurulduğu tarihten bu yana çeşitli adlarla anılmasına rağmen biz yine tarihî anısına binaen yazımızda bu binaya hânkah adını kullanmış bulunuyoruz.

Külliyenin önceleri Hânkah, sonraları Sultan Dış Medresesi veya Tekke Medresesi adıyla memleket kültürüne hizmet eden bu binası 1934-1935 yıllarında Vali Murat Germen tarafından yıktırılmıştır. Sonradan satışa çıkarılan arsasının bir kısmı bu gün Sağlık sokakta kalmış olup, diğer kısmı üzerine evler ve park yapılmıştır. Bu nedenle günümüzde hânkahın en ufak bir iz yoktur. Bugün ne bir resmi, ne esaslı bir plâni ve ne de hakkında yayımlanmış bir yazı ile durumu belli olmayan bu binanın, bundan 45 yıl kadar önce yıkılmış olması yüzünden de artık yalnız şekli değil varlığı bile, bilenlerin dahi belleklerinden silinmiş veya silinmek üzeredir. Bu bakımdan tarihin karanlıklarında gömülü kalmaktan kurtarılması maksadıyla, henüz belleklerde kalan ve birbirini doğrulayan bilgilerin toplanmasında fayda umulmuştur.

Toplanan bu bilgilerle birlikte külliye vakfiyesinin hânkahla ilgili bölümü, M. Nuri Yörükoğlu'nun (Manisa'nın Mimari Tarihi) ve (Manisa Tarihi) eserlerindeki bu bina ile ilgili notlarından yararlanılarak bugün yerle bir olan bu kültür yurdunun gün ışığına çıkarılmasına çalışılmıştır.

Vakfiyede hânkahla ilgili bilgiler yukarıda yazılmış olduğundan burada tekrarına lüzum görülmemiştir.

(Manisa'nın Mimari Tarihi) ve (Manisa Tarihi) nde kayıtlı notlar aynen şöyledir :

«Hafsa Sultanın yaptırdığı hânkah, muraba bir zemin üzerine inşa edilmiş olup kapısı gündeğuya nâzırdır. Kemerle örtülü olan bu kapıda bânisi ve inşa tarihine âit bir kitabe yoktur.

Ancak vakıfnamenin ifadesine göre bu hânkahı, tarikatın ve söfiliğın yayılması için Hânkahın anası yaptırmıştır.

Kapıdan girilip kubbe ile örtülü kısım geçilince hânkahın avlusu görülür. Kapının sağ tarafında iki, sol tarafında üç oda vardır. Bu odaların ön kısmında kubbe ve kemerleri sütunlara istinad eden bir koridor mevcuttur.

Kible duvarının orta kısmında âyin mahalli görülür.

Günbatı duvarı istikametinde de aynen giriş kapısı yanlarındaki odalar gibi altı hücre ile bunların ön kısmında da yine aynı şekilde bir koridor vardır.

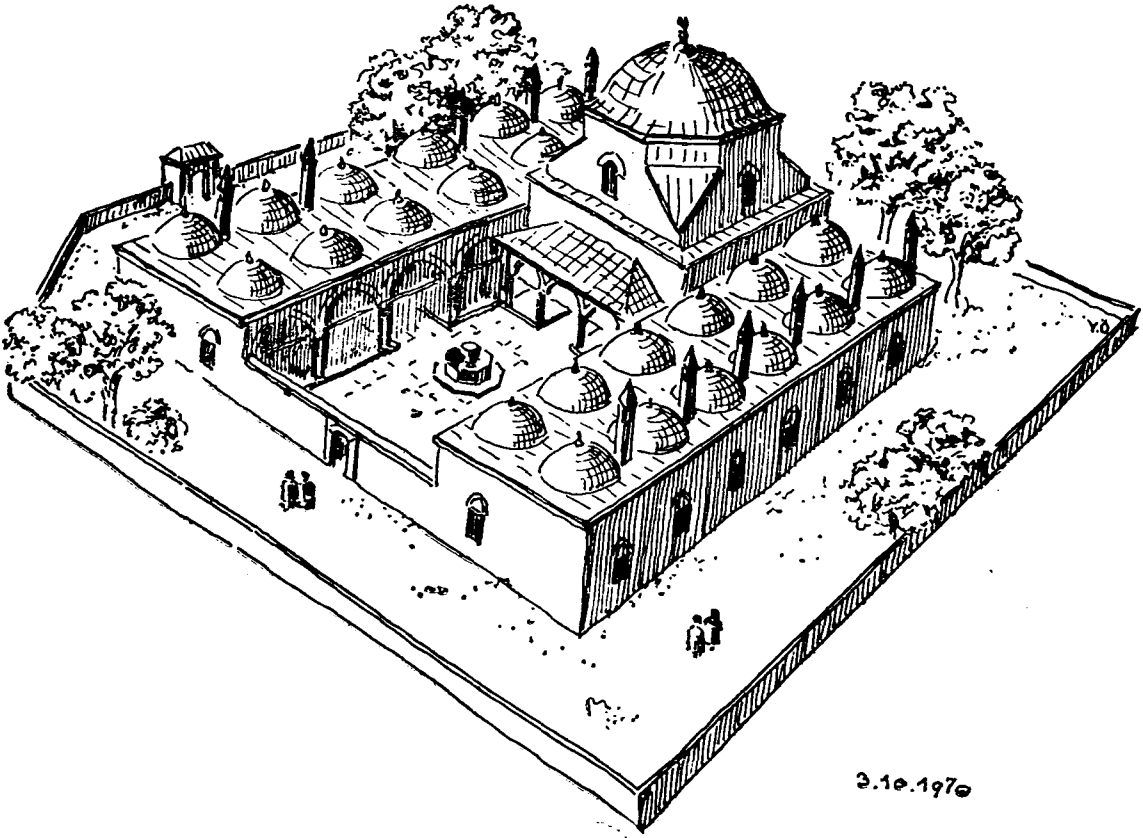
Kuzey duvarına açılan kapı bahçe ve abdesthaneye çıkmayı temin etmiştir. Bu kapının iç kısmında ve sol tarafta bir ocak ile birkaç musluklu bir çeşme yapılmıştır.

Odalar, âyin mahalli ve koridorların üstü kurşun kaplı kubbelerle örtülmüştür.»

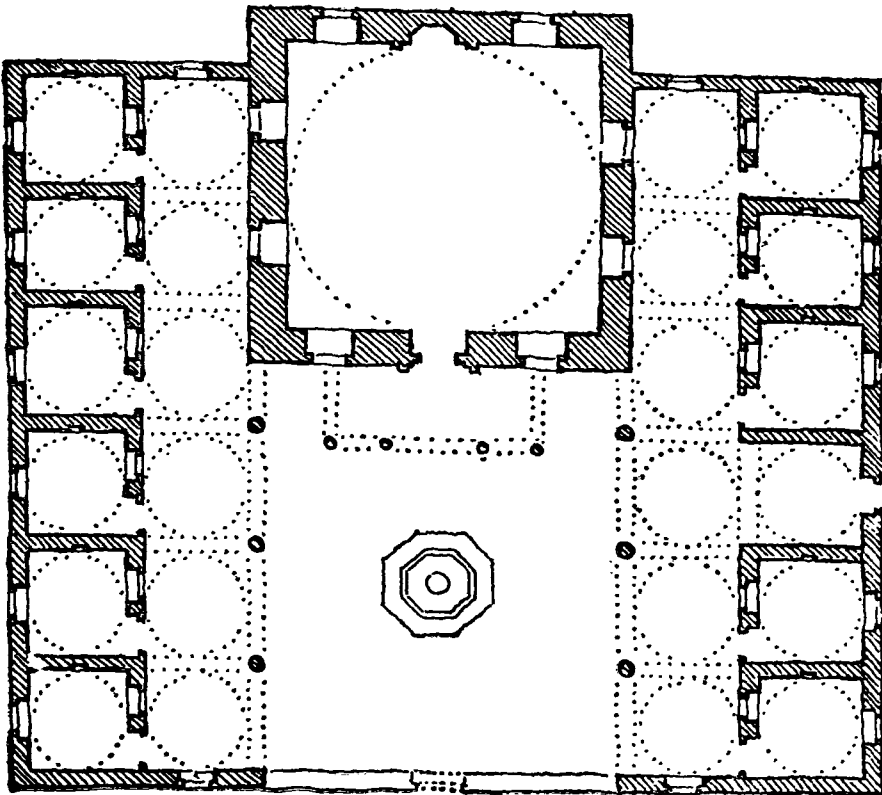
Manisa Tapu Sicil Muhafız Muavini Zeki Özgen'in 22.6.1970 tarihli mektubunda verdiği bilgiler de şunlardır :

«Ben o mahallede doğdum, büyüdüm. Yaşım 43. Dış Medreseyi yıkık dökük hali ile çok iyi hatırlıyorum. Sonradan yıktırılan Dış Medrese arsasının bir kısmı üstüne halen evler yapılmıştır. Bir kısmı üzerinden yol geçmiş olup, bu yolun yan tarafında kalan kısmı üzerinde de bahçe tanzimi yapılmıştır.

1937 yılında kadastro yapılırken burada bina olmadığından arsası meydana kalbedilmiş ve tescil harici bırakılmıştır. Zira kadastroca yollar ve meydanlar tescil edilmezler. Kadastronun geçişi, binanın Vali Murat Germen tarafından yıktırılmasından sonraya rastladığı cihetle halen

2.10.1970

8y

üzerinde bahçe tanzimi yapılmış yerle, bir kısmı üzerinde de İzmir caddesinden Erler caddesine inen Sağlık Sokağının bulunduğu bu mahallin tapu ve pafta kütüklerinde kaydı bulunmamaktadır. Yapılacak kazı ile temellerini meydana çıkarıp Vakfa ait olduğu ispat edildikten sonra Belediyece yeniden ihdasına gidilerek Vakıflar Genel Müdürlüğüne devri gerekir.»

Manisa Vakıflar Müdürlüğü Başkâtipliğinden emekli Keşfi Karadaşman'dan 31.7.1969 tarihinde alınan bilgiler de aşağıda kayıtlıdır :

«Bir bahçe ortasındaki hânkahın etrafında kuzey kısmında dört, diğer kısımlarında iki buçuk metre kadar yükseklikte ihata duvarı vardı. Bina ile duvar arasındaki mesafe dört metre kadardı. Bahçede çeşitli ağaçlar mevcuttu.

Tevhid-i tedrisat kanunu çıkınca Vakıflardan alınan bina Özel İdareye devredildi. 1935 yılında bir odası yıkılan bina mâil-i inhidamdir bahanesiyle Vali Murat Germe tarafından tamamı Özel İdarece yıkıldı.»

Bugün binasından en ufak bir iz kalmamış olan ve arsası üzerinde Belediyece tanzim ettirilmiş bir parkla hüviyeti tamamen değişen hânkah hakkında toplayabildiğimiz bilgiler yukarıda bütün ayrıntılarıyla yazılmıştır. Bununla beraber yine de eksik veya yanlışları olabilir düşüncesiyledir ki bu bilgiler yardımcı dahi olsa Hafsa Sultan Hânkahının hayali olarak ne bir resminin ve ne de plânının çizdirilmesine cesaret edilememiştir.

Ancak Manisa Işık Gazetesi muhabirlerinden Nurdoğan Özcan tarafından bulunarak 20/4/1970 tarihinde şahsıma gönderilen basit hânkah plânı ve 18.3.1937 tarih ve 46 sayılı Manisa Vilâyet gazetesindeki hânkah arsasının satış ilânı, karanlık noktaların da aydınlanmasına imkân vermek suretiyle esaslı bir plânın yapılması ve bir restitüsyon denemesine gidilmesi mümkün olmuştur.

Nitekim bütün bunlardan sonradır ki yardımlarına başvurduğumuz Vakıflar Genel Müdürlüğü Müşavir uzmanlarından Y. Mühendis Mimar Yılmaz Önge'ye ver-

diğimiz bu belge ve bilgiler sonunda Hafsa Sultan hânkahının esaslı bir plân ve bir de restitüsyonu bu değerli zat tarafından Manisa tarihine armağan edilebilmiştir.

Buna rağmen meydana getirilen bu restitüsyonun yıkılan binaya uygunluk derecesinin tetkiki maksadiyle, yıkılan binayı çok iyi bilen Manisa Vakıflar Müdürlüğü Emekli Başkâtipli Keşfi Karadaşman'a tekrar başvurulmuş ve alınan cevapta, restitüsyonun yıkılan binaya tamamen uygun olduğu öğrenilmiştir.

Bu nedenle artık mevcut belge ve bilgilere göre hayalen canlandırılan yıkılmış hânkah binasının aslına uygunluğunda en ufak bir tereddüt kalmamıştır. Lâkin yazılan ve yapılanların doğrulanmasının yine de bilimsel bir kazıya dayanması gerektiği âşikârdır.

L İ T E R A T Ü R

- 1 — Türk San'atı Tarihi : Celâl Esad Arseven Cilt 2
- 2 — Manisa Tarihi : M. Nuri Yörükoğlu (1329 da yazılmış, henüz yayımlanmamıştır)
- 3 — Manisa'nın Mimari Tarihi : M. Nuri Yörükoğlu (Manisa Tarihinden sonra yazılmış ve henüz yayımlanmamıştır)
- 4 — Dış Medrese Arsasının Satışı : Manisa Vilâyet Gazetesi Yıl 1, Sayı 46, 18.3.1937
- 5 — Hafsa Sultan Külliyesini Nasıl Sattılar ? : Nurdoğan Özcan Manisa Işık Gazetesi, 20.4.1970
- 6 — Hafsa Sultanın 929 Hicri tarihli Orijinal Vakfiyesi : (Vakıflar Genel Müdürlüğü, Genel No. 55, Kayıt No 58)

Ayrıca hânkahla ilgili tapu sicil konusunda incelemeler, yerel araştırmalar ve bina hakkında bilgisi olanlardan toplanan malumat.